

پيشه کی

بارودڅخې دهولته تی عوسمانی هەر له نیوهی دووه می سه دهی نۆزده مه وه به هوی ئه و شه رانه ی له گه ل ئه م دهولته ته دا پروویان دا، به تایبه تی و گه لیک هوی تر به ره و پشپتوی و نازاوه ی ناوخواهی ده ریشته، له لایه کی تره وه دواکه وتووی ولاته که بووه مایه ی په خنه و ناره زایی دژی سولتان عه بدولحه مید و ده رکه وتنی گرووپ و کومه له ی به ره له ستکاری، له وانه ش پیکه اتنی کومه له ی ئیتحاد و ته ره قی (۱) (یه کیتی و پیشکه وتن) که ئامانجی سه ره کییان یه کیتی میلیله تانی ناو دهولته تی عوسمانی بوو دژی سولتان و رژیمه که ی. (۲)

له ده ره وه ی دهولته تی عوسمانیش چه ندین رۆژنامه و گۆفار دژ به سیاسه تی حکومه تی عوسمانی ده رده چوون وه ک رۆژنامه ی (مه شوورته) و رۆژنامه ی (عوسمانلی) و گۆفاری (ئیحته یهاد) (۳). رۆشنبیره کورده کانیش له ته یاری به ره له ستکاری رژیمی حوکی عوسمانی چ له پرووی دامه زراندن و چالاکي پیکهستن، چ له پرووی راگه یانندنه وه به شدار و چالاک بوون، له وانه ش دکتور عه بدوللا جه ودهت، ئیسحاق سکوتی، شیخ عه بدولقادی کوری شیخ عوبه ی دوللای نه هری، عه بدولپه حمان به درخان و حیکمهت بابان و چه ندانی تریش. (۴)

له سه ره تای سه ده ی بیسته مدا ژماره یه کی زۆر له کوردان له شاری نهسته مبولی پایته ختی دهولته تی عوسمانیدا بوون، ئه وانه شیان به هوی سیاسی دوور خرابوونه وه، له وانه نه ندامانی بنه ماله ناوداره کانی کورد وه ک بنه ماله ی به درخانیه کان و شه مزینیه کان و بابانیه کان و هه ندیکی تریان تییدا دهست به سه ره بوون و ئه وانی

یادی سه د ساله ی دامه زرانندی کومه له ی ته عالی و ته ره قی کورد

نوسین و ناماده کردنی : سه ره ره جه بار

تربش به شپوهیه کی گشتی نه و کوردانه بوون، که بۆ ته و او کردنی خویندن پرویان له نهسته مبول کردبوو، چونکه په پمانگه و کولیتزه کانی مه دهنی و سه ریازی ده ولت له و شارهدا بوون، بوونی کورده کانی نهسته مبول و کۆچی کوردان بۆ نه و شاره به حوکمی نه و پایه و شوینه گرنگ و ستراتیژییه ی هه بیوو، تیکه لاوبوونی کوردان له و شاره له گه ل خوینده و ارانی نه ته وه کانی تر و هاتوچۆی نه و رووپاییه کان بۆ نه و شاره و ناشابوونی کوردان به بییری مه ده نییه ت و ناسیونالیزمی نه و رووپایی و کاریگه ری نه م بییره به سه ریانه وه و ای لی کردوون نه مانیش هه ست و هۆشی نه ته وه یی و سیاسییان لا بو رووژیت و بلاوبیتته وه و له بیروبا وه پیناندا جینگیر بیت، (۵) پاشان له هه ر هه ول و ده رفه تیکدا خۆی ده ربخات که نه مه ش له شوژی ده ستووری ۱۹۰۸ ی عوسمانی به ته وای به ده رکه وت.

نه م شوژیسه له لایهن کۆمه له ی ئیتحاد و ته ره قی. نه نجام درا که کۆمه له یه کی سیاسی به ره له لستکاری ده ولته تی عوسمانی بوو که توانی له ۲۳ ی ته مموزی ۱۹۰۸ له رپی کووده تا به کی سه ریازییه وه ده ست به سه رحوکمدا بگریت، که به مه ش قوناغیتکی نوئ له ده ولته تی عوسمانی ده ستی پی کرد، کۆمه له پیشتر داوای گه رانه وه و کاریکردنی ده ستووری هه لپه سیراوی سالی ۱۸۷۶ ی ده کرد بۆ به سولتانی عوسمانی ناچار بوو کار به ده ستووره هه لپه سیراوه که بکاته وه و شوژیسه که ش به م ناوه ناسراوه، له گه ل روودانی نه م شوژیسه دا بارودۆخی ده ولته تی عوسمانی پشپوی تیکه وت، دروشمه کانی نازادی و داد و به کسانی و برایه تی به رز ده کرایه وه، پاشان به بریاریک سولتان عه بدولحه میدیان له سه ر ته خت لا برد، سه رکرده کانی رژیمی تازه له وتاره کانیا نندا به رده وام جه ختیان له سه ر به کسانی و داد و برایه تی ده کرده وه، بی هیچ جیاوازییه ک له رووی نه ته وه و نایین و په چه له که وه، ئیتحادییه کان سه ره تا سیاسه تیکی باش و هاوسه نگیان به رانه بر گه لانی ده ولته تی عوسمانی جیبه جی ده کرد تا پیگه و ده سه لاتیان قایم کرد. (۶)

هاتنه کایه وه ی نه م بارودۆخه نوئیسه ش زه مینه یه کی له باری بۆ بزوتنه وه سیاسییه کانی نه ته وه ناتورکه کان په خساند له وانه ش بزوتنه وه ی سیاسی کورد، (۷) ئیدی ناودارانی کورد له نهسته مبول یه که مین ریکه خراوی

سیاسی کوردی داده مه زرینن که نه ویش (کۆمه له ی ته عالی و ته ره قی کورد) بوو، (۸) هه رچه نده له هه ندیک سه رچاوه دا نه م کۆمه له یه به ناوی (کۆمه له ی ته عاون و ته ره قی کورد) هاتوه، به لام ئیمه ناوی نه وی تر به دروست ده زانین.

هه لبه ت ئیتحادییه کان هه ر له سه ر نه م سیاسه ته نه مانه وه، به لکو هه ر زوو له کۆنگره ی سییه میاندا ریازی شوژیینی (تۆرانی) یان راگه یاند و که وتنه په پره و کردنی سیاسه تی به تورک کردنی نه ته وه ناتورکه کانی ئیمپراتۆریه تی عوسمانی. (۹)

کۆمه له ی ته عالی و ته ره قی کورد (کورد ته عالی و ترقی جمعیتی)

پاش شوژی ده ستووری ۱۹۰۸ و وه رگرتنی ده سه لات له لایهن کۆمه له ی ئیتحاد و ته ره قییه وه، رژیمی نوئ مۆله تی به دامه زاندنی نه م کۆمه له یه داوه (۱۰) که یه که مین کۆمه له ی سیاسی کورده (۱۱) به ناشکرا ئیشی کرد بیت (۱۲)، نه ندانه دیاره کانی ده ستی دامه زرینه ر نه مانه بوون: نه مین عالی به درخان، شیخ عه بدولقادی نه هری، ژنه رال شه ریف پاشا، داماد نه حمه د زولکه فل پاشا (۱۳)، خه لیل خه یالی و چه ندانی تربش (۱۴). نه م کۆمه له یه که به واتای (کۆمه له ی به رزی و پیشکه وتنی کورد) دپت له شاری نه ستانه (۱۵) (نهسته مبول) له ۲۵ ی نه یلولی ۱۹۰۸ دامه زراوه، (۱۶) شیخ عه بدولقادی نه هری به سه روکی کۆمه له که و نه مین عالی به درخان به جیگری سه روک هه لبژیران، نه م کۆمه له یه خۆی به نوینه ری په وای کورد زانیوه و په پره و پرۆگرامی تاییه ت به خۆی هه بووه، به هۆی نه مانی ده سه لاتنی پیشوو و هاتنه کایه وه ی دۆخیتکی نوئ و سسستمیکی تازه ژماره یه کی زۆر له گه نجانی کورد بۆ نهسته مبول گه رانه وه و پیوه ندییان به م کۆمه له یه وه کرده وه، هه روه ها هه وله کانی شیخ عه بدولقادر و نه مین عالی به درخان هیز و سه نگیتکی زۆریان به بزاقی نه ته وایه تی و سیاسی کورد به خشی (۱۷) به هۆی نه وه ی باوکی هه ردووکیان و بنه ماله که یان له ناو کورداندا ناودار بوون، چونکه بزوتنه وه و شوژی و راپه رینییان بۆ مه به ستی دامه زاندنی ده سه لاتنی سیاسی بۆ کورد به ریا کردبوو (۱۸).

له گرنگترین نامانجه کانی نه م کۆمه له یه: کردنه وه ی

قوتابخانه له كوردستان و دامه‌زاندنی هه‌ندیك له كورده‌كان له دامو ده‌زگا كارگيريبه‌كاني حكومه‌ت و دانان به زمانی كوردی و ريگه‌دان به‌ده‌ركردنی بلاوكراوه و رژنامه و گوڤار به‌زمانی كوردی و بایه‌خدان به باری ئابووری كوردستان. (١٩)

ئهم كۆمه‌له‌یه چه‌ندین لقی له شاره‌كاني به‌دلیس و مووسل و دیاربه‌كر و ئه‌رزه‌رۆم و به‌غدا كرده‌وه، (٢٠) له رۆژی ناساندنی كۆمه‌له‌كه (٢٥ ئه‌یلوولی ١٩٠٨) یه‌كه‌مین یانه له شاری ئه‌سته‌مبولی پایته‌خت كرایه‌وه، كه نزیكه‌ی ٥٠٠ ئه‌ندام و میوان له ئاهه‌نگی كردنه‌وه‌ی یانه‌كه‌دا ئاماده و به‌شداربوون كه ئه‌ندامه‌ چالاكه‌كاني كۆمه‌له‌كه و میوانه‌كان لایه‌نگری و دل‌سۆزی خۆیان بۆ سستم و حوكمی نوێ ده‌رده‌بری، یه‌كێك له میوانه به‌شداربووه‌كان به‌ناوی ره‌شید به‌گی موفتی زاده كه نوێنه‌ری شاری مووش بوو، به‌م بۆنه‌یه‌وه له وته‌یه‌كه‌دا وتی: «له‌به‌ر ئه‌وه‌ی كورد وه‌كو هه‌موو میلله‌تانی تری ئیمپراتۆریه‌تی عوسمانی له سایه‌ی رژیمی نوێدا مافی یه‌كسانی و پێشكه‌وتن و خۆتندن و سه‌ربه‌ستی پێ برآوه، ئه‌وه خزمه‌ت كردنی ده‌ستوور و خه‌بات له پێناوی چه‌سپاندن و جێبه‌جێكردنی ئه‌ركێکی پیرۆزی سه‌رشانی كورده‌.. (٢١) هه‌روه‌ها ئاماده‌بووان دل‌سۆزییان بۆ په‌نسیپه‌كاني كۆمه‌له‌ و ستایشی ده‌ستوور و په‌نسیپه‌كاني دادپه‌روه‌ری و ئازادی و یه‌كسانی كۆمه‌له‌ی ئیتحادو ته‌ره‌قی ده‌رده‌بری، له‌م ئاهه‌نگه‌دا وتارییه‌كان باسیان له پێوه‌ندی براهه‌تی نیوان كورد و نه‌ته‌وه‌كاني تر كرد، به‌تایبه‌تی له‌گه‌ڵ نه‌ته‌وه‌ی ئه‌رمه‌ندا، كه ئه‌مه‌ش نیشانه‌ی ئه‌وه‌یه‌ كه نوێنه‌ری نه‌ته‌وه جیاجیاكان له ئاهه‌نگه‌كه‌دا ئاماده‌و به‌شداربوونه، كۆمه‌له‌ی ته‌عالی و ته‌ره‌قی كورد توانی سۆز و لایه‌نگری كۆمه‌له‌ و رێكخراوه‌ عه‌ره‌بی و تورکی و ئه‌رمه‌نییه‌كان به‌ده‌ست بێنیت و سه‌رنجی زۆر كه‌سی بۆ لای خۆی راكێشاوه به‌هۆی ئه‌وه‌ی له بۆنه‌ی جیاجیادا له پایته‌خت ئاهه‌نگ و فیسستیڤال و وتارخۆتندنه‌وه‌ی سازده‌كرد، یانه‌ی پایته‌خت به‌رده‌وام جه‌ختی ده‌كرده‌وه له‌سه‌ر براهه‌تی نیوان كورد و ئه‌رمه‌ن له پایته‌خت و ئه‌و ناوچانه‌ی كه كورد و ئه‌رمه‌نی تێدا ده‌ژيان. ئه‌مه‌ش مایه‌ی په‌زنامه‌ندی ئه‌رمه‌نه‌كان بوو، رژنامه ئه‌رمه‌نییه‌كانیش ستایشیان ده‌كرد، چونكه ده‌بووه هۆكاری نزیك بوونه‌وه‌ی هه‌ردوو گه‌ل و چاره‌سه‌ركردنی گرفته‌كاني نیوانیان، ئه‌وه‌تا

(رۆژنامه‌ی «گوتش» ی ئه‌رمه‌نی ه ژماره (٥٣) ی تشرینی یه‌كه‌می ١٩٠٨ دا نووسیویه‌تی: «پێوه‌ندی ئیمه هه‌نگاو به هه‌نگاو بوو به پێوه‌ندییه‌کی باش و دل‌خۆشكه‌ر».) (٢٢) هه‌روه‌ها به بۆنه‌ی كورده‌وه‌ی ئه‌نجومه‌نی مه‌بعوسانه‌وه لقی مووسلی كۆمه‌له‌كه به‌روسكه‌یه‌کی بۆ حكومه‌تی عوسمانی نارد. (٢٣)

شاری ئه‌سته‌مبول ده‌وریکی گزنگی له چالاکی سیاسی و وریاكرده‌وه‌ی كوردستان ده‌بینی، خه‌باتگێڕ و رۆشنبیره كورده‌كان ده‌ستیان به دامه‌زاندنی یانه‌ی كوردی كرد له بنكه سه‌ره‌كیه‌كاني شاره‌كان وه‌ك شاری به‌دلیس، دیاربه‌كر، مووش، ئه‌رزه‌رۆم، مووسل كه چالاکی باشیان ئه‌نجام ده‌دا، یانه‌ی مووش پێوه‌ندی له‌گه‌ڵ سه‌رۆك هۆزه گزنگه‌كاني ویلایه‌ته‌كه‌ به‌ست (٢٤) كه دیاره بۆ كۆكردنه‌وه و رێكخستنی هێزه‌كان بووه بۆ مه‌به‌ستی ئاماده‌كردنیان بۆ سازدانی رۆژی راپه‌ڕین، به‌لام له‌نیو ئه‌ندامانی یانه‌كه‌دا ناكۆکیه‌ك له‌سه‌ر ده‌سه‌لات و به‌رپه‌رده‌ندی یانه‌كه‌ په‌یدا بوو. (٢٥)

یانه‌ی به‌دلیس كه له كۆتایی ١٩٠٨ دا كرایه‌وه، ئه‌ندامه‌كاني ده‌گه‌یشه‌ نزیكه‌ی ٧٠٠ ئه‌ندام، دوای تێپه‌رپوونی چه‌ند مانگێك و پێش داخستنی یانه‌كه ژماره‌ی ئه‌وانه‌ی چووبوونه ریزی یانه‌كه‌وه ده‌گه‌یشه‌ هه‌زاران كه‌س (٢٦) ئیتر ئه‌ندامه‌كاني شانیه‌ چه‌كارییان پێكه‌تیا، كه هه‌ر شانیه‌ك ده‌ كه‌س ده‌بوون بۆ پارێزگاری كردن له شاری به‌دلیس و رێگرتن له دزی و تالان و راو و پرووت، كه‌چی له‌و شاره‌دا یانه‌ی ئیتحادو ته‌ره‌قی ژماره‌ی ئه‌ندامه‌كاني ٩٠ كه‌س بووه، به‌گوێه‌ی راپۆرتی جیگري كونسولی روس ئاكیمۆنچ كه له ١٩٠٨/١/٢٢ دا بۆ وه‌زاره‌تی ده‌ره‌وه‌ی روسیای ناردوه ژماره‌ی ئه‌ندامانی یانه كوردیه‌كه گه‌یشه‌وه‌ته ٧٠ هه‌زار كه‌س، په‌ره‌سه‌ندنی ئهم كۆمه‌له‌یه له‌ناو دانیه‌شتوانی ئهم شاره‌دا وای له ئیتحادیه‌كان كرد هه‌ست به مه‌ترسی بکه‌ن له زیاده‌بونی ئه‌ندامه‌كاني، بۆیه له مانگی ئایاری ١٩٠٩ یانه كوردیه‌كه‌یان داخست. (٢٧) كۆمه‌له‌ی ته‌عالی و ته‌ره‌قی كورد له راستیدا ده‌وریکی سه‌ره‌کی له وریاكرده‌وه‌ی هه‌ستی نه‌ته‌وايه‌تی كورداندا هه‌بوو. (١٨)

په‌ره‌سه‌ندنی چالاکیه‌ سیاسی و رۆشنییه‌كاني ئهم كۆمه‌له‌یه جیگه‌ی مه‌ترسی بوو بۆ ئیتحادیه‌كان به‌تایبه‌تیش كاتێك چالاکی كوردانیان به‌دی ده‌كرد له

ویلايه ته كانی رۆژهللاتی ولاتدا، چونكه دهیانویست به تهنیا كۆمهلهی خۆیان (ئیتحاد و تهرهقی) کاروباری ولات ههلسورپین و بهرپوهی بیهن، ئیدی كهوتنه گیانی ئەندامه چالاکه كانی كۆمهلهكه و بریاریان دا یهك له دوای یهك باره گاو یانه كانی ئەم كۆمهلهیه له شارهكان دابخهن و ئەندامه كانیان ناچار دهكردن ببن به ئەندامی كۆمهلهی ئیتحاد و تهرهقی. (۲۹)

ئەندامانی كۆمهلهی تهعالی و تهرهقی كورد بهرانبهر ئەم بارودۆخه پێیان وابوو كه بهریتانیا پشتگیرییان لێ دهكات، بهو هیوايه له پرێگهی بالیۆزی بهریتانیاوه له ئەسته مبول برووسكه به کیان بۆ حكومهتی بهریتانیا نارد، حكومهتی بهریتانیاش وهلامی برووسكه كهی دانهوه و كاره كانی پهسه نكردن و دهستخۆشی لێ كاردوون (۳۰)، بهلام دیاره هیچ ههنگاوێکی بۆ پشتگیری كردن له كۆمهلهكه نهناوه.

رۆشنبیرانی كورد و سهرانی كۆمهلهكه نهیان توانی ئامانجه كانیان بهدی بێن بۆ خزمهتی بزوتنهوهی كورد بههۆی سیاسهتی شۆفیتی و ههلوپستی ئیتحادیهی كان كه بریتی بوو له چهوساندنهوه و بهتورك كردنی میلله تانی ئیمپراتۆریهتی عوسمانی، ئەمه له لایهك، له لایهکی تریشهوه له گهلیك شاری كوردستاندا سهرخپیل و دهر به گهكان دهبوون بهسهركردهی كۆمهله و بزوتنهوهكه و پرێكخراوهكه یان له سایهی حوكمی نویدا بۆ خزمهتی پاراستنی توانا و دهسهلاتی خۆیان بهكار دههینا بهمهش له ئامانجه بنهڕهتییه كانی دووریان دهخستهوه، ئەم بارودۆخهش وای كرد كه چالاکي رۆشنبیره كوردهكان له سنووری ئەسته مبولدا مایهوه و له ئەنجامدا كاری كرده سهر بزوتنهوهی رۆشنبیری و سیاسی كورد. (۳۱)

ههروهها هۆكاری تری لاوازبوون و بهدینه هاتنی ئامانجه كانی كۆمهلهكه باری نهخویندهواری بوو كه لهو رۆژگارهدا كوردستانی گرتبووهوه و قوتابخانه دروست نهدهكرا، چونكه رۆشنبیره كوردهكان ههبوونی خویندهوارییان بهتاكه پرێگهی پێشكهوتن دادهنا، خهلكی رهش و پروتی كورد له ناوچه جیا جیاكاندا زۆر جار بههۆی نهخویندهوارییهوه له بیروباوهری كۆمهله و رۆشنبیره كوردهكان نهدهگه یشتن، بهم جۆره بزوتنهوهی رۆشنبیری و سیاسی قهتیس دهما و له قهواریهکی تهسكدا مایهوه و نهیتوانی بنكهی جهماوهری له ناو كۆمهلالانی خهلك دامهزرتی، ئەمهش پرێگه خۆشكه ر بوو

بۆ ئیتحادیهی كان بۆ له ناو بردنی كۆمهله و پرێكخراوهكان (۳۲)، بهم شێوهیه سهرانی پرێگه زههراستی (شۆفیتی) ئیتحادیهی كان له هاوینی ۱۹۰۹ دا بریاریان دا سهرحهه لقه كانی كۆمهلهی تهعالی و تهرهقی كورد دابخهین، ئەم سیاسهته نهبووه هۆی ئەوهی كه تهواو چالاکیهی كانی كۆمهلهكه له كار بكهویت، چونكه ئەندامه كانی له شۆپنه ئاینیهی كان كۆبوونهوهیان دهكرد، بهمهش كۆمهلهكه چوه قوئاعی خهباتی نهتیییهوه. (۳۳).

چالاکیه رۆشنبیرییه كانی كۆمهله

سهراتهی دهر كهوتنی كۆمهله و پرێكخراوه كوردیهی كان كه كۆمهلهی سیاسی و رۆشنبیری بوون جهختیان له سهرا لایهنی خویندن و فیبروون دهكردوه و هانی رۆله كانی گهلیان ددها بۆ ئەو مه بهسته و بایه خیان به هۆشیار كردهوهی گهلی كورد ددها بۆ بهرز كردهوهی ئاستی رۆشنبیری له كوردستاندا. (۳۴)

یهكێك له ههنگاوه گرنگه كانی كۆمهلهی تهعالی و تهرهقی كورد دهر كردنی رۆژنامه یهك بوو به ناوی تهعاون و تهرهقی كورد (۳۵) (كورد تعاون و ترقی جمعیتی غزه تهسی) واته (رۆژنامهی كۆمهلهی هاریكاری و پێشكهوتنی كورد) كه زمانحالی كۆمهلهكه بوو، بهلام له سهراوه كاندان ئەم بلاو كراوهیه تهنیا به رۆژنامهی (كورد) ناسراوه، یهكهم ژماره ی له ۲۲ تشرینی دووهمی سالی ۱۹۰۸ له ئەسته مبول دهچووه، خاوهنهكهی (توفیق بهگ) بوو كه خهلكی شاری سلیمانیه، سهرا نووسه ركهی ئەحمده جهمیل پاشا بووه، رۆژنامه یهکی ئایینی و سیاسی و كۆمهلالیهتی ههفتانه بوو (۳۶)، ئامانجی بلاو كردهوهی هۆشیاری نهتهوهیی و سیاسی و رۆشنبیری بوو له نیو كورداندا، (۳۷) گۆڤاریکی فههرنسی له سالی ۱۹۰۹ ههوالی بلاو كردهوهی ئەم بلاو كراوهی بلاو كردهوه تهوه، كتیبه كهی شاهبازیان به ناوی (مپژووی كورد و ئهرمه ن) كه به زمانی ئهرمه نییه زانیاری زۆری له باره ی رۆژنامه كه وه تیدا، زۆر دهقی لێ وهرگرتوه. زۆر گرفت و كێشه له سهرا لایه پرێكانی بلاو ده كراوه، له سهرا ووشیا نه وه ههول و تپكۆشانی كوردان بۆ گه یشتن به مافی سیاسی و شارستانی، له م باره یهوه رۆژنامه كه نووسیویهتی: (كوردهكان له ئیمپراتۆریهتی عوسمانیدا له هه موو مافه كانی ژبان بێ ههش كرابوون، له گه ل ئەوهی به ئازایه تی و خۆ بهخت كردن

و کارکردنه سهر ژبانی سیاسی ولات ریزی زوری
دانیشتوانیان و هدهست هیتابوو). (۳۸)

بهم دواییانهش محهمه د ئهمین بوز ئه رسلان توانی نو
ژماره‌ی ئهم بلاوکراره‌یه به ده‌ست بخات و بلاویان
بکاته‌وه، به لأم به (گۆقاری کوردی- تورکی) ناوی
هیتاوه، جه‌مال خه‌زنه‌داریش به ههمان شیوه ده‌لیت:
(کورد تعاون و ترقی غه‌زتسی) گه‌رچی خۆی به‌ناوی
رۆژنامه بلاوکراره‌ته‌وه، به لأم له راستیدا گۆقاریکی
هه‌فته‌یی بووه. (۳۹)

ئهم بلاوکراره‌یه ژماره‌ی لاپه‌ره‌کانی له نیوان ۱۲-
۱۶ لاپه‌ره‌دا بووه له سهر شیوه‌ی گۆقار ده‌رچوو، که
به‌یه‌که‌م چاپکراوی کوردی داده‌نریت، وینه‌ی تیدا
بلاوکراره‌ته‌وه، له‌م نوژماره‌یه‌ی ده‌ست که‌وتوو ۱۲
وینه‌ی جۆراوجۆری بلاوکراره‌ته‌وه، له‌وانه‌ش شاری
ئه‌سته‌مبول، مووسل، قودس، دورگه‌ی کریت، پیتشوازی
کردن له نیرراوی شاری عه‌زیزی کوردی له ئه‌نجومه‌نی
نوینه‌ران، وینه‌ی بینا و هۆل و هه‌لبژاردنه‌کان له
ئه‌نجومه‌نی نوینه‌رانی بلاوکراره‌ته‌وه. (۴۰)

نوسه‌ره‌ چالاکه‌کانی مه‌لاسه‌عیدی نه‌وره‌سی و
ئیسماعیل حه‌قی بابان بوون (رۆژنامه‌که‌ زۆر بابه‌تی
ئه‌ده‌بی و زمانه‌وانی و شارستانی و په‌روه‌ده‌یی له‌ خۆ
گرتبوو و بانگه‌شه‌ی بو دانانی فه‌ره‌ه‌نگیکی کوردی بو
خویندنگه‌کان ده‌کرد) (۴۱). سه‌عیدی نه‌وره‌سی له ژماره
دوودا و تاریکی بلاوکراره‌ته‌وه (۴۲) به‌ناوی «کورد
چی پیتوسته‌؟» هه‌ر خۆشی وه‌لام ده‌داته‌وه که ئه‌وه
پازده‌ سه‌له‌ بیر له‌م پرسه‌ ده‌کاته‌وه و سه‌ره‌نجام
گه‌یشته‌وه‌ته ئه‌نجامپیک که ده‌لی کورد پیتوستی به‌ دوو
(۴۳) پینگایه بو دابین کردنی چاره‌نوسی کوردستان
ئه‌مانه‌ش (یه‌که‌میان یه‌کیتی و دووهمیان خوینده‌واری و
زانستی زانیارییه‌ ئایینییه‌کان و هه‌ندی زانیاری و
هونه‌ری تری پیتوست بو شارستانیته‌ی ئهم
سه‌رده‌مه‌). (۴۴)

ئیسماعیل حه‌قی بابان له ژماره‌ سیی رۆژنامه‌که‌دا
باسی له گرنگی زمانی نه‌ته‌وایه‌تی کوردی کردوو و
داوای کردوو مندالانی کورد فیری زمانی کوردی بکرتن،
هه‌تا هه‌ولێ داوه یاساکی په‌یدا‌بوونی زمانی ئه‌ده‌بی
کوردی ده‌ست نیشان بکات و (۴۵) (به‌کلیلی فیربوون
و به‌ شارستانی بوونی ده‌زانی، هه‌روه‌ها جه‌خت له‌سه‌ر
گرنگی و ده‌وله‌مندی فۆلکلۆر وه‌کو ئه‌ده‌بیاتی

راسته‌قینه‌ و نه‌نوسراو ده‌کات) (۴۶) و له هه‌ندی
وتاری سیاسه‌ت ئامیزدا به په‌راویزه‌وه و له‌ژیر په‌رده‌دا
(ئه‌وه راده‌گه‌یه‌نن که فیربوون و خویندنی تورکی بو
مندالانی کورد وه‌خت به فیردانه‌ و پیتشوازی
دامه‌زراندنی هیتزیککی کورد له له‌شکرانی عه‌شایه‌ری
ده‌کات) (۴۷).

له ژماره‌ی چواریشدا بلاوکراره‌که‌ باسی بایه‌خ و
گرنگیان و پیکه‌ختنی میژووی کورد و کوردستان
به‌شیوه‌یه‌کی درێژ و ته‌واو ده‌کات له لایه‌ن کۆمه‌له‌که‌وه و
دیسان کۆمه‌له‌ له هه‌ولێ کۆکردنه‌وه‌ی ئه‌ده‌بیاتی میلی و
نه‌ته‌وایه‌تی کورددا به‌ کار بو ئه‌وه مه‌به‌سته‌ ده‌کات تا له
دوا‌رۆژدا بلاویان بکاته‌وه، بو‌یه داوا له رۆشنیاری کورد
ده‌کات که له پینا و به‌جی هیتانی ئهم کاره نه‌ته‌وه‌یه‌دا
هاوکاری بکه‌ن.

که‌واته کۆمه‌له‌ خۆی به به‌رپرسیاری ئهم ئه‌رکه‌ زانیوه بو
کۆکردنه‌وه و نووسینه‌وه‌ی میژوو و که‌له‌پووری نه‌ته‌وه‌ی
کورد. (۴۸) ئهم رۆژنامه‌یه‌ توانی تا نو مانگ له
ده‌رچوون به‌رده‌وام بیت که تورکه ئیتحادییه‌کان
دایانخست. (۴۹)

ئه‌نجام

له سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا شاری ئه‌سته‌مبولی
پایته‌ختی ده‌وله‌تی عوسمانی مه‌له‌نیدیکی گرنگی
چالاکی نه‌ته‌وه‌یی و سیاسی کورد بووه، هه‌ر ئه‌وه
کوردانه‌ی که له ئه‌سته‌مبولیش بوون له‌ناو پیتشه‌اته
سیاسییه‌کانی ئه‌وه سه‌رده‌مه‌دا ده‌ژیان و توانیویه‌ هه‌ر
زوو هه‌لومه‌رجی په‌خساو بقۆزنه‌وه که شۆرش ده‌ستووری
۱۹۰۸ی عوسمانی بوو له‌ داوی دوو مانگ و دوو رۆژ
له شۆرشه‌که‌ یه‌که‌مین کۆمه‌له‌ی سیاسی کوردی
دایه‌زیتن.

شۆرش ده‌ستووری ۱۹۰۸ بارودۆخیکی گۆراوی نوئی
له ده‌وله‌تی عوسمانیدا هیتا به‌ کایه‌وه و وه‌رچه‌رخانیکی
میژوویی بوو، بووه هۆی دامه‌زراندنی کۆمه‌له‌ و
پیکه‌خراوی کوردی، بو‌یه سالی ۱۹۰۸ به‌ده‌روازه‌و
سه‌ره‌تای ده‌رکه‌وتنی کۆمه‌له‌ و پیکه‌خراوه‌ سیاسییه‌کانی
کورد داده‌نریت، به‌م پیتیه‌ ئهم سه‌له‌ ده‌پیتسه‌ ده‌ست
پیکردنی قۆناغیکی نوئی له‌ خه‌باتی گه‌لی کورد و
بزووتنه‌وه‌ رزگاریخوازه‌که‌یدا.
کۆمه‌له‌ بایه‌خیکی زوری به‌ لایه‌نی خوینده‌واری و

رۆشنیبری نوێ- گوڤار، ژماره (١٢٢)، ١٩٨٩، ل ٧٤.

٢٠- دکتۆر عەبدوللە عەلیاوەیی، س. پ، ل ١٤١.

٢١- د. جەبار قادر، س. پ، ل ل ٩-١٠.

٢٢- دکتۆر عەبدوللە عەلیاوەیی، س. پ، ل ل ١٤١-١٤٣.

٢٣- ه. س، ل ١٤٣.

٢٤- پی رەش، بارزان و حەریکە الوعی القومی الکردی

١٨٢٦-١٩١٤، دۆن ذکر مکان الطبع، ١٩٨٠، ص ٨٧.

٢٥- دکتۆر عەبدوللە عەلیاوەیی، س. پ، ل ١٤٣.

٢٦- پی رەش، م. س، ص ٨٧.

٢٧- دکتۆر عەبدوللە عەلیاوەیی، س. پ، ل ١٤٣.

٢٨- نازەنین محەممەد وەهەبی و ئەوانی تر، س. پ، ل ١٠٦.

٢٩- د. جەبار قادر، س. پ، ل ١٥-١٦.

٣٠- دکتۆر عەبدوللە عەلیاوەیی، س. پ، ل ١٤٣.

٣١- د. جەبار قادر، س. پ، ل ل ١٥-١٧.

٣٢- ه. س، ل ل ١٦-١٧.

٣٣- فیصل الدباغ، أضواء علی کتاب: الجمعيات والمنظمات

والاحزاب الکردية في نصف قرن ١٩٠٨-١٩٥٨، اربیل،

١٩٩٧، ص ١٧.

٣٤- ئەحمەد باوەر، کوردستان و چالاکی کۆمەڵە و ریکخواه

کوردییه کان له سالانی ئینتدابی بەریتانیدا ١٩٢٠-١٩٣٢،

سلیمانی، ١٩٩٨، ل ١٠.

٣٥- فیصل الدباغ، م. س، ص ١٧.

٣٦- د. جەبار قادر، س. پ، ل ل ١٠-١٣.

٣٧- فیصل الدباغ، م. س، ص ١٧.

٣٨- د. جەبار قادر، س. پ، ل ل ١٣-١٤.

٣٩- هوگر طاهر توفیق، مجلة كورد تعاون و ترقی غەزتسی

١٩٠٨-١٩٠٩، مێژوو، گوڤار، ژماره (٣)، هاوینی ٢٠٠٧،

ل ٢٥٤.

٤٠- ه. س، ل ل ٢٢٨-٢٣٢.

٤١- دکتۆر عەبدوللە عەلیاوەیی، س. پ، ل ل ١٤١-١٤٢.

٤٢- د. جەبار قادر، س. پ، ل ١٤.

٤٣- دکتۆر عەبدوللە عەلیاوەیی، س. پ، ل ١٤٢.

٤٤- د. جەبار قادر، س. پ، ل ١٤.

٤٥- ه. س، ل.

٤٦- کریس کوچیتر، س. پ، ل ٢١.

٤٧- ه. س، ل.

٤٨- هوگر طاهر توفیق، س. پ، ل ٢٥١.

٤٩- فیصل الدباغ، م. س، ص ١٧.

سەرچاوهکان:

کتیب (به زمانی کوردی)

١- ئەحمەد باوەر، کوردستان و چالاکی کۆمەڵە و ریکخواه

کوردییه کان له سالانی ئینتدابی بەریتانیدا ١٩٢٠-١٩٣٢،

سلیمانی، ١٩٩٨.

٢- بلەج شییرکو، کیشە ی کورد مێژوبە و ئیستای، چ ٣،

وەرگیترانی: محەممەد حەمە باقی، کوردستانی عێراق، ١٩٩٢.

٣- د. جەبار قادر، چەند بابە تێکی مێژوو ی کورد، چ ١،

دەزگای چاپ و پەخشی سەر دەم، سلیمانی، ١٩٩٩.

٤- دوکتۆر جەلیلی جەلیل، راپەرینی کوردەکان سالی ١٨٨٠،

وەرگیتر: دوکتۆر کاوس قەفتان، چاپخانە ی الزمان، بەغدا،

١٩٨٧.

٥- دکتۆر عەبدوللە عەلیاوەیی، کوردستان له سەر دەمی

دەوڵەتی عوسمانیدا له ناو دە راستی سە دە ی نۆز دە هە مە وە تا جەنگی

یە کە می جیهان، چ ٢، خانە ی چاپ و بلا و کردنە وە ی ئاوێر، ژمارە ی

سپاردن ٢٠٠٤.

٦- د. فەرهاد پیربەل، کرۆنۆلۆژیای کوردستان، له

بلا و کراو هە کانی دە زگای چاپ و بلا و کردنە وە ی بە درخان، چاپخانە ی

هاوسەر، هە ولێر، ٢٠٠٧.

٧- د. قادر محەممەد پش دە وە ی- د. دلێر ئیسماعیل حە قی

شاو هە یس- د. سە عە دی عوسمان حوسین- د. محەممەد عە بدوللە

کا کە سوور، بابە تە کۆ مە لایە تیبە کان، چ ٣، چاپخانە ی المستقبل،

لوینان، ٢٠٠٧.

٨- دوکتۆر کە مال فوئاد، کوردستان یە کە مین رۆژنامە ی کوردی

١٨٩٨-١٩٠٢، وەرگیترانی بە شە تورکییە کە ی: شیرزاد

عە بدولکەریم، پید اچوونە وە: مستە فا زەنگنە- عوسمان محەممەد

هە ورامی، پێ شە کە ی: د. فەرهاد پیربەل و مە لا بە ختیار، چ ١، له

بلا و کراو هە کانی بنکە ی ئە دە بی و روونا کبیری گە لا وێژ، ٢٠٠٠.

٩- کریس کوچیتر، کورد له سە دە ی نۆز دە و یستە دا، چ ٢،

وەرگیترانی: حە مە کەریم عارف، چاپخانە ی شقان، سلیمانی،

١٩٨٩.

١٠- نازەنین محەممەد وە هە بی- عە تا عە بدوللە مە عرووف- دارا

محەممەد عە بدوللە، مێژوو ی نوێ و هاو چەر خ، چ ٢، چاپخانە ی

وە زا رە تی پە رو وەر دە، هە ولێر، ٢٠٠٦.

(به زمانی عەرەبی)

١١- پی رەش، بارزان و حەریکە الوعی القومی الکردی

١٨٢٦-١٩١٤، لامکان الطبع، ١٩٨٠.

١٢- الدکتور عبدالستار طاهر شریف، الجمعيات والمنظمات

والاحزاب الكردية في نصف قرن ١٩٠٨-١٩٥٨، ط١، شركة المعرفة للنشر و التوزيع، طبع الغلاف في مطابع دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٩.

١٣- فيصل الدباغ، أضواء علي كتاب: الجمعيات و المنظمات والاحزاب الكردية في نصف قرن ١٩٠٨-١٩٥٨، ط١، مطبعة الثقافة، اربيل، ١٩٩٧.

گۆڤار

١٤- جليلي جليلي، جمعية التعاون و التقدم الكوردية، رۆشنبيري نوو- گۆڤار، ژماره (١٢٢)، ١٩٨٩.

١٥- هوگر طاهر توفيق، مجلة كورد تعاون و ترقي غه زتسي ١٩٠٨-١٩٠٩، ميژوو- گۆڤار، ژماره (٣)، هاوینی ٢٠٠٧.

گرنگترین سهراوه كان:

کتیب

١- بلهچ شيركو، كيشه ی كورد ميژينه و ئيستاي، ج٣، وهرگيراني: محهمه حه مه باقی، كوردستاني عيراق، ١٩٩٢.

٢- دكتور عه بدوللا عه لياوه یی، كوردستان له سه رده می دهوله تی عوسمانیدا له ناوه راستی سه ده ی نۆزده هه مه وه تا جهنگی یه كه می جيهان، ج٢، خانه ی چاپ و بلاوكردنه وه ی ئاویر، ٢٠٠٤.

٣- د. جهبار قادر، چهند بابه تيكي ميژووی كورد، ج١، ده زگای چاپ و په خشی سه رده م، سلیمانی، ١٩٩٩.

٤- كريس كوچيرا، كورد له سه ده ی نۆزده و بيستدا، ج٢، وهرگيراني: حه مه كهريم عارف، چاپخانه ی شقان، ٢٠٠٤.

٥- الدكتور عبدالستار طاهر شريف، الجمعيات و المنظمات و الاحزاب الكردية في نصف قرن ١٩٠٨-١٩٥٨، ط١، شركة المعرفة للنشر و التوزيع، طبع الغلاف في مطابع دار الشؤون الثقافية العامة، بغداد، ١٩٨٩.

گۆڤار

٦- هوگر طاهر توفيق، مجلة كورد تعاون و ترقي غه زتسي ١٩٠٨-١٩٠٩، ميژوو- گۆڤار، ژماره (٣)، هاوینی ٢٠٠٧.